

Valentina CIOBANU,
Universitatea Pedagogică
de Stat “Ion Creangă”,
Chișinău

EXPRIMAREA
COMPLEMENTULUI
DIRECT
PRIN ACUZATIVUL
NUMELOR
CU PREPOZIȚIA PE
(ÎN DIACRONIE)

Complementul direct în limba română cunoaște două modalități de exprimare: acuzativul numelor fără prepoziție și acuzativul numelor cu prepoziția *pe*. În cele ce urmează ne vom referi la exprimarea complementului direct prin acuzativul numelor cu prepoziția *pe* în diacronie. Problema utilizării prepoziției *pe* (*pe*) i-a preocupat pe mulți cercetători, printre care și H. Tiktin [1, p. 189]; I. Iordan [2, p. 637-639]. În limba română, prepoziția *pe* provine din latinescul *per*, care, de fapt, indică suprafața. Spre deosebire de textele de limba română din ultimele sute de ani, în care prepoziția *pe* precedă complementele exprimate prin substantive proprii și comune (precum și prin substitute ale acestora) ce trimit la persoane, în textele din secolul al XVI-lea prepoziția *pe* este folosită și înaintea complementelor directe nume de lucruri sau de ființe nepersonificate.

Ocupându-ne mai pe larg de exprimarea complementului direct în acuzativ cu prepoziția *pe*, ne interesează vechimea acestor construcții, din ce cauză complementele directe apar exprimate și prin acuzativul numelor cu prepoziția *pe*, sunt sau nu construcțiile cu *pe* o normă a limbii literare din secolul al XVI-lea și când acestea devin normă în textele religioase.

Despre vechimea acuzativului

cu prepoziția *pe* (*pe*) în limba română se cunosc mai multe interpretări. În ceea ce privește vechimea prepoziției *pe* (*pe*), Ov. Densusianu consideră că ea se întrebuița și “înainte de secolul al XVI-lea” [3, p. 376-377]. De această părere este și Paula Diaconescu care susține că “*pe* la acuzativ apăruse și se întrebuița regulat înainte de secolul al XVI-lea” [4, p. 240]. În alte lucrări de specialitate, N. Drăganu [5, p. 35] și I. Coteanu [6, p. 35] nu exclud posibilitatea că în aromână și în dacoromână fenomenul respectiv să fi apărut în mod independent, dar prepoziția *pe* datează din străromână.

Spre deosebire de cercetătorii numiți mai sus, S. Pușcariu [7, p. 219-266] este de părere că acuzativul cu prepoziția *pe* (*pe*) a apărut în limba română în secolul al XVI-lea.

Pentru a vedea care este vechimea construcțiilor cu prepoziția *pe* ne-am propus să urmărim cum se utilizează acestea atât în textele originale din secolele XVI, XVII, cât și în textele traduse din această perioadă. În acest scop am apelat la următoarele texte originale preluate de la I.C. Chițimia, Stela Toma (coordonator) din *Crestomație de literatură veche*, Cluj-Napoca, vol. I, 1984: *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), [= S.N.]; *Suplica egumenului Moldovița* (1592), [= S.E.M.]; *Pan Pogan din Maramureș, către frații de peste munți* (1593), [=P.P.M.]; *Scrisoarea lui Cocrișel* (înainte de 1600), [=S.C.]; *Scrisoarea preotului Vasian Benu* (începutul secolului al XVII-lea), [=S.P.V.B.]. Din fragmentele enumerate mai sus am selectat câteva exemple cu complemente directe exprimate prin acuzativul numelor cu prepoziția *pe*: “Și aflu aista scrisoare a mea sănătoși *pe domeavoastră*” [S.N., p.40]; “De ce au aflat la pravila noastră cum morte drept morte nu se cade a face că de nu se cade a face că de ar muri câțiva vinovați pentru unul cel ucis, *pe dânsul* nu l-arî mai învie” [S.P.V.B., p.45]. În fragmentele de mai sus acuzativul cu prepoziția *pe* (*pe*) apare utilizat normal, ceea ce ne dovedește că aceste construcții erau cunoscute de limbă. Întrebuițarea

acuzativului cu prepoziția *pre* în toate textele netraduse oglindesc realitatea din perioada respectivă. Considerăm că o dată ce acuzativul cu prepoziția *pre* apare utilizat în primele texte originale, construcțiile acestea sunt străvechi în limba română.

În continuare vom urmări cum apare utilizat acuzativul cu prepoziția *pre* în unele texte religioase: *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1985, [=C.V.]; *Psaltirea Hurmuzachi* [=P.H.]; *Carte cu Învățătură* (1581), republicată la București, 1914, [=C.Î.]; *Palia de Orăștie* (1582), republicată la București, 1968, [=P.O.]; *Cazania* lui Varlaam (1643), republicată la București, 1966, [=C.]; *Noul Testament* (1648), republicat la Alba Iulia, 1988, [=N.T.]; *Biblia de la București*, 1688, [=B.B.]; *Letopisețul Țării Moldovei* de Neculce, republicat la București, 1982, [=L.Ț.M.]; *O samă de cuvinte* de I. Neculce, republicată la București, 1968, [=O samă...]; *Istoria ieroglifică* de D.Cantemir, republicată la București, 1983, [=I.I.]. Cercetând statistic construcțiile cu prepoziția *pre* (*pe*) în textele de mai sus, am constatat că în *Codicele Voronețean* *pre* nu apare nici o dată înaintea complementului direct, dar se întrebunțează cu rolul de prepoziție locală. De asemenea și în *Psaltirea Hurmuzachi* construcțiile cu *pre* apar foarte rar.

În fragmentele parcurse din *Carte cu Învățătură* a lui Coresi prepoziția *pre* apare des utilizată înaintea complementelor directe exprimate prin pronume (mai puțin înaintea relativului *ce*). “Pentru aceia *pre* toți-i oblicia și le împuța și le zicea...” (Coresi, C.Î., p. 79, r. 33-34); “Și cine-i va fi rușine și se va rușina a creade în Hristosu... *pre* acela ruși-na-lu-va Dumnezeu și-lu va judeca ca *pre* o slugă hitleană...” (Coresi, C.Î., p.75, r. 2-6). Prepoziția *pre* apare des utilizată și înaintea complementelor directe exprimate prin substantive comune și proprii ce trimit la persoane. “Fericitu amu omulu cela ce satură *pre* Ibristosu cu lucrure bune și cu nevoițe” (Coresi, C.Î., p. 87, r. 33-36). În *Carte cu Învățătură* prepoziția *pre* este folosită și în construcții pe care limba română actuală nu le acceptă, adică

înaintea complementelor directe exprimate prin substantive comune și proprii care nu trimit la persoane. “... nu *pre* adevăru trupulu nostru luat-au” (Coresi, C.Î., p. 258, r. 22-23). În fragmentele din *Carte cu Învățătură* au fost atestate exemple cu complementele directe exprimate prin numerale precedate de prepoziția *pre* “Iară ceia ce-au iubitul *pe* șasezeci, sântu ceia ce cu leage viețuescu cu muerile-șu...” (Coresi, C.Î., p. 303, r. 31-32). La Coresi apar și construcții fără *pre*, unde prepoziția era absolut necesară. “Isuse, năstăvitoare, miluiește noi!” (Coresi, C.Î., p. 236, r. 35); “Nărodulu văzură Hristosu în codru suindu” (Coresi, C.Î., p. 212, r.13).

În ceea ce privește absența prepoziției *pre* în construcțiile complementului direct în textele traduse din secolul al XVI-lea, există câteva explicații. Mai mulți lingviști [5, p. 35; 3, p. 376-377; 8, p. 130] sunt de părere că lipsa prepoziției *pre* în textele traduse din secolul al XVI-lea este o probă de servilism față de textele originale slave. S. Pușcariu [7, p. 565] susține că, atunci când în textele vechi sunt înregistrate construcții fără *pre*, ele reproduc starea limbii dintr-o anumită epocă.

Ocupându-se în special de construcțiile cu *pre* la acuzativ în textele din secolul al XVI-lea, Florica Dumitrescu, deși nu exclude posibilitatea influenței textului slav, ne dă următoarea explicație “fenomenul în discuție era într-o fază incipientă, nedefinită, că nu reușește să se supună în conștiința vorbitorilor în așa măsură, încât, în momentul când nu scriau liber, să-l utilizeze” [9, p. 223].

Considerăm că lipsa prepoziției *pre* în textele din secolul al XVI-lea este condiționată de faptul că traducătorii erau influențați de originalul slav. Ei se străduiau să imite construcțiile fără *pre* din textele slave. În limba slavă complementele directe au o singură modalitate de exprimare – acuzativul numelor fără prepoziție. În exemple ca: *Íí đćńóńń ěřéó* (El o desenează pe mama), cuvântul *mamы* are funcția de complement direct exprimat printr-un nume în acuzativ fără prepoziție. În calitate de marcă a

acuzativului apare desinența *y*, care ne ajută să determinăm cazul și funcția sintactică a acestui cuvânt. Atât în textele slave vechi, cât și în cele de limbă literară modernă, acuzativul apare fără prepoziții.

Nu aceeași este situația în textele din secolul al XVII-lea. În *Cazania* lui Varlaam (1643) se înregistrează în majoritatea cazurilor numai construcții precedate de prepoziția *pre*, ceea ce înseamnă generalizarea fenomenului respectiv. Exemplele din *Cazania* lui Varlaam ne-au oferit posibilitatea să constatăm că prepoziția *pre* este utilizată mai frecvent înaintea complementelor directe exprimate prin substantive proprii și comune ce trimit la persoane. “Noi am văzut *pre Domnul*”; “A patra iaste Maria, sora lui Lazar” (Varlaam, C., p. 97, r. 5); “carea și mai denain'te unsâ *pre Hristos* cu mir în casa sa, când învise *pre frate-său, pre Lazăr*” (Varlaam, C., p. 105, r. 32-33). Prepoziția *pre* apare utilizată și înaintea complementelor directe exprimate prin pronume de orice fel (cu excepția pronumelui relativ *ce*). “Aceasta iaste ce dzice Pavel apostol să sâ socotescâ omul săngur *pre sine*” (Varlaam, C., p. 35, r. 14-15); “Eu v'am tremis *pre voi* să săcerati unde nu v'ați trudit ce alții s-au trudit iară voi ați intrat în truda acelora” (Varlaam, C., p. 118, r. 26-28). În *Cazania* lui Varlaam nu am atestat nici un exemplu cu complemente directe în acuzativ precedate de prepoziția *pre*, exprimate prin *numerale*. Deși la Varlaam apar și construcții fără *pre*, observăm că numărul lor este foarte mic. “... și nu vor ști oamenii, să-i cinstească și să-i prăznuiască, pentr'ace i-au împreunat *toți* într-o dzi să sâ prăznuiască” (Varlaam, C., p. 148, r. 8-9). În exemplul de mai sus lipsește prepoziția *pre*, iar rolul ei îl preia “dublarea” pronumelui prin forma neaccentuată (i). În alte texte din secolul al XVII-lea, ca *Noul Testament* (1648), nu am înregistrat exemple cu complemente directe fără prepoziția *pre*.

În fragmentele din secolul al XVIII-lea există deosebiri de la un text la altul care pot fi determinate fie prin atitudinea deosebită a autorilor,

fie de o influență a textelor după care au fost făcute traducerile, fie de o trăsătură regională. “Avraam născu *pre Isaac*, ... iară Iacov născu *pre Iuda* și *pre frații* lui.” (N.T., p. 121, r. 3).

Referindu-ne la textele din secolul al XVIII-lea, ca *O samă de cuvinte* de Ion Neculce, observăm că prepoziția *pre* precedă numai complementele directe exprimate prin substantive comune și proprii ce trimit la persoane. Ea nu apare înaintea complementului direct – nume de lucruri sau de ființe nepersonificate. “Si au învățat *pre o slugă* a lor, sirbu ce ave, să sâ ducă cu cartea la Poartă, la viziriul” (Neculce, *O samă...*, p. 40, r. 29); “Si au cunoscut *pre Barnovschii-vodă* turcii că au fost drept și s-au căit pentru că l-au tăiat”. Prepoziția *pre* este des utilizată înaintea complementelor directe exprimate prin tot felul de pronume. “Acum deodată îl las să fie, iar mai pe urmă cuvântul meu gios nu l-oi lăsa, ce te voi face *pre tine*” (Neculce, *O samă...*, p. 53, r. 18-20). Complementele directe în acuzativ exprimate prin numerale se întâlnesc mai rar în fragmentele din *O samă de cuvinte*. “Numai *pre doi, trii*, ce era mai căpetenii, neașezindu-să i-au omorât” (Neculce, *O samă...*, p. 45, r. 26).

În *Letopisețul* lui Neculce prepoziția *pre* este utilizată sub forma ei veche *pre*, dar și sub forma care s-a impus, adică *pe*: “Si-nca au ținut și *pe ficiorul* lui Batiște rău” (Neculce, L.Ț. M., p. 210, r. 15) “Si prinzindu *pre greci, pre câți* i-au găsit, pe toți i-au omorât (Neculce, L.Ț. M., p. 212, r. 5-6). Fiind cronicarul legat cel mai mult atât de tradiția populară românească, cât și de vorbirea populară, Neculce folosește în textele sale varianta fonetică *pi*, care este o formă regională (moldovenească) a prepoziției *pre* (*pe*). În *Letopisețul Țării Moldovei* prepoziția *pi* apare des utilizată înaintea complementelor directe în acuzativ exprimate prin substantive *proprii* și *comune* ce trimit la persoane. “Dece *pi* acie vreme, ...cându era Gligorie-vodă domnu în Țara Muntenească, au închis *pi tată-său...*” (Neculce, L.Ț. M., p. 201, r. 13-14); “Iară viziriul au și scos *pi*

Glîgorie-vodă și l-au îmbrăcat în caftan” (Neculce, L.Ț.M., p.203, r.18). În *Letopisețul* lui Neculce prepoziția *pre* (*pe*) se folosește foarte rar înaintea complementelor directe exprimate prin substantive nume de lucruri sau de ființe *nepersonificate*, ceea ce înseamnă că Neculce era un bun cunoscător al limbii române. “Si mai mult aceasta au îndemnatu *pe împărăție* de au vinit la Cameniță” (Neculce, L.Ț.M., p.213, r.15-16). În textele din secolul al XVIII-lea nu am atestat construcții fără prepoziția *pre* (*pe*), atunci când complementul direct este exprimat prin substantive proprii sau comune ce trimit la persoane.

La Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglică* construcțiile cu *pre* (*pe*) sunt corecte din perspectiva utilizării prepoziției *pre*. Ea apare pe lângă complementele directe exprimate prin substantive proprii și comune (precum și unele substitute ale lor) ce trimit la persoane. “Oare *pre noi* la adunare cum nu ne-au chemat?” (Cantemir, I.I., p. 229, r. 13-14). “... în loc de pește *pre filosof* din fundul corăbiei scot” (Cantemir, I.I., p. 195, r.12).

În ceea ce privește cea de-a doua problemă care ne interesează, adică cauza apariției prepoziției *pre*, notăm că ea apare din motive de claritate, atunci când era nevoie să se facă deosebire între *subiect* și *complement direct*.

În acest sens, N. Drăganu susține că acuzativul cu prepoziția *pre* “s-a născut dintr-un complement circumstanțial local din trebuința de a deosebi *complementul acuzativ* de *subiect* cu care cel dintâiu are aceeași formă” [10, p. 86]. Compară: Am bătut *pe Ion*. Am bătut *pe umăr*. De aceeași părere este și Sextil Pușcariu care precizează că, mulțumită lui *pre*, dacoromâna a substituit ordinii fixe (*subiect – verb – complement*: tatăl iubește *pe copil*) ordinea liberă: *pe copil îl* iubește tatăl; și “lipsa lui *pre*, atunci când ordinea obișnuită nu mai e respectată, face ca fraza să nu mai poată fi înțeleasă” [7, p. 526]. De asemenea și Al. Graur menționează că “diferențierea era mai necesară la numele de persoane, deoarece

numele de obiecte neînsuflețite și chiar numele de ființe care nu se aplică la oameni au mai rar ocazia să fie folosite ca subiect al verbelor active” [11, p. 301].

O dată cu trecerea de la latină la română a încetat să se facă distincția formală dintre numele în nominativ și cele în acuzativ și se folosea o singură formă pentru ambele cazuri. În asemenea situație, pentru a se face distincția între substantivele la *cazul nominativ*, era nevoie de un mijloc formal. Astfel, limba română a recurs, în primul rând, la topică. Subliniem că *topica* servea la deosebirea subiectului de complement direct, numai atunci când complementul direct era exprimat prin substantive nume de lucruri, deoarece ele puteau fi mai rar subiecte ale verbelor active. Mama spală *rufele*. În cazul în care complementul direct era exprimat prin substantive nume de ființe, situația se schimba, deoarece distincția dintre *subiect* și *complement direct* se făcea numai când *topica* era fixă. Mama hrănește *copilul*. Pentru a avea o topică liberă în ambele situații, dacoromâna a recurs la un mijloc formal mai comod, utilizându-se prepoziția *pre* (*pe*) “înaintea complementului direct nume de ființe, de regulă umane, sau nume de viețuitoare personificate” [12, p. 89]. În exemplul de mai sus, datorită utilizării prepoziției *pre* (*pe*) înaintea complementelor, *topica* poate fi liberă prin “dublarea” complementului direct prin forma accentuată a pronumelui personal. *Pe copil* îl hrănește mama. Hrănește mama *pe copil*.

Ocupându-se în mod special de această problemă, Al. Graur este de părere că există și alte mijloace pentru a diferenția *subiectul* de *complementul direct*, și anume: 1. valoarea lexicală a cuvintelor; 2. acordul subiectului cu predicatul; 3. reluarea anticipată a pronumelui; 4. ordinea cuvintelor; 5. articolul; 6. intonația [11, p. 303].

În această discuție interesează și problema sunt sau nu construcțiile acuzativului cu *pre* (*pe*) o normă a limbii literare din secolul al XVI-lea și când acestea devin normă în tex-

tele religioase. Pe baza exemplilor selectate, am ajuns la ideea că acuzativul cu prepoziția *pre* (*pe*) nu este o normă a limbii literare din secolul al XVI-lea, deoarece *pre* (*pe*) apare utilizat normal în textele originale, dar nu și în cele traduse din limba slavă. Acuzativul cu prepoziția *pre* este utilizat numai în unele texte traduse din această perioadă, iar în altele el lipsește. Ceea ce ne face să considerăm că acuzativul cu prepoziția *pre* nu este o normă a limbii literare din secolul al XVI-lea este și faptul că în fragmentele parcurse prepoziția *pre* lipsește acolo unde prezența ei era absolut necesară și apare acolo unde nu era indicat.

Și în textele religioase din secolul al XVII-lea construcția cu prepoziția *pre* nu este o normă, deoarece *pre* lipsește acolo unde trebuia să apară obligatoriu.

Construcția acuzativului cu prepoziția *pre* devine o normă a limbii literare în textele traduse din secolul al XVIII-lea, când fenomenul respectiv se generalizează. În fragmentele analizate nu am înregistrat exemple în care construcțiile respective să fie utilizate fără prepoziția *pre*. Folosirea prepoziției *pre* în textele religioase din secolul al XVIII-lea este foarte apropiată de cea din textele de limbă literară de astăzi. În fragmentele parcurse, din secolul al XVIII-lea, nu am atestat construcții fără prepoziția *pre* atunci când complementul direct este exprimat prin substantive comune sau proprii ce trimit la persoane.

Având în vedere cele spuse mai sus, putem desprinde următoarele concluzii:

– Acuzativul cu prepoziția *pre* (*pe*) este străvechi în limba română, deoarece el apare utilizat normal în primele texte originale de limba română;

– Construcțiile cu prepoziția *pre* (*pe*) sunt frecvent utilizate în textele traduse din secolul al XVI-lea, cu excepția *Codicelui Voronețean* și a *Psaltirei Hurmuzachi*;

– În unele texte religioase, prepoziția *pre* se folosește și înaintea complementelor directe exprimate prin substantive comune sau proprii ce nu trimit la persoane;

– Sub influența originalului slav, în textele traduse din secolul al XVI-lea apar construcții fără prepoziția *pre* acolo unde prezența ei este obligatorie conform normelor limbii literare actuale;

– Construcția acuzativului cu prepoziția *pre* nu este o normă a limbii literare din secolul al XVI-lea, deoarece în unele texte traduse prepoziția *pre* este utilizată, iar în altele ea este evitată;

– În textele traduse din secolele XVII, XVIII, construcțiile cu prepoziția *pre* (*pe*) se generalizează.

În construcțiile fără *pre* din textele secolului al XVII-lea rolul prepoziției îl preia “dublarea” pronominală.

– Construcția acuzativului cu prepoziția *pre* devine normă a limbii literare în textele din secolul al XVI-II-lea când fenomenul respectiv se generalizează.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tiktin H., **Gramatica română**, București, 1945.
2. Iordan I., **Limba română contemporană**, București, 1956.
3. Densusianu Ov., **Istoria limbii române**, București, 1961.
4. Diaconescu P., **Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc**, București, 1970.
5. Drăganu N., **Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor**, București, 1953.
6. Coteanu I., **Morfologia numelui în protoromână**, București, 1969.
7. Pușcariu S., **Despre pre la acuzativ // Dacoromania**, 1921-1922.
8. Rosetti Al., **Istoria limbii române**, București, 1986.
9. Dumitrescu Fl., **Despre pre la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în secolul al XVI-lea // Studii și cercetări lingvistice**, XI, București, 1960, nr. 2.
10. Drăganu N., **Elemente de sintaxă a limbii române**, București, 1945.
11. Graur Al., **Tendințe actuale ale limbii române**, București, 1968.
12. Iacob N., **Exprimarea complementului direct în limba română // Revistă de lingvistică și știință literară**, 1995, nr. 4.